

Български и чешки еквиваленти на някои сръбски фразеологизми от „Моста на Дрина“ на Иво Андрич

Павел КРЕЙЧИ

Abstract:

The article presents sixteen Serbian idioms and phrasems from Ivo Andrić's novel *Na Drini ćuprija* („The Bridge on the Drina“) and its Bulgarian and Czech translated equivalents. The idioms were selected from somatic and faunic sphere. The aim is to present and describe 1. the difference between the translations in confrontation with the original and 2. the differences between the translations. In the paper we concentrate mainly on differences of formal character.

Key words:

Serbian phraseology; Bulgarian phraseology; Czech phraseology; Phraseology in Andrić's novel „The Bridge on the Drina“

Фразеологията в литературните произведения представлява възможност за използване на експресивни езикови средства при описването на различните микроситуации в действието на произведението. Фразеологични средства има в речта на автора, но много повече се забелязват в пряката реч на отделни литературни герои, което прави изразяването им по-динамично, по-експресивно, по-живо. При превода на всяко едно литературно произведение преводачът трябва да обръща особено внимание на различните видове устойчиви словосъчетания, включително фразеологичните. В нашата статия искаме да представим няколко избрани фразеологични единици от романа на Иво Андрич „Мостът на Дрина“ („На Дрини ћуприја“, 1945) и ще анализираме техните български и чешки преводни еквиваленти. Повече внимание ще отделим на такива преводачески решения, където може да се забележи различен подход на двете преводачки – Лилия Кацкова („Мостът на Дрина“, 1964) и Милада Недведова („Most na Drině“, 1987). За да ограничим по някакъв начин нашия избор, избраните единици произхождат от сферата на човешко тяло (соматични

фразеологизми) и от сферата на животните. Фразеологизмите са подредени така, че на първо място е сръбският оригинал, на второ място българският превод и на трето място чешкият превод. Посочваме фразеологизмите в инвариантна форма. Когато е необходимо, посочваме контекст. Групирането на събраните фразеологизми е правено според това какви промени в структурата на ФЕ се регистрират поне в един от преводните еквиваленти.

I. Структурата на фразеологизма остава съвсем или почти без промени

I.1. кучкин син / кучи син / *čubčí syn*

Номиналната фразема **кучкин син** е автоматизирано проклятие, клетва. На мястото на атрибута като алтернация може да срещнем изразите *кујин, курвин, ђавољи, крмски, псећи* или *шепаве кобиле* (ФС: 835). Българската преводачка има избор от изразите *кучешки, песи, сукин, магарешки* или *магарски* (ФБ I: 548). Сръбската дума *кучка* и чешката *čiba/čibka* означават в превод *кучка*. Но на български атрибутивното прилагателно не е образувано от названието *кучка*, а от *куче*. Атрибутивната парадигма на чешкия превод **čubčí syn** съдържа и израза *psí* (самият израз *čiba* произхожда от немското *Zaure*, средногорнонемското *zure* означава *кучка* – Махек 1997: 107).

I.2. рађати се отворене руке и раширених прста / раждам се с отворени ръце и разширени пръсти / *rodit se s otevřenou dlaní a roztaženými prsty*

Фразеологизмът **рађати се отворене руке и раширених прста** с най-голяма вероятност е авторски, или поне не е автоматизиран (в речниците на Й. Матешич и на Дж. Оташевич не е посочен). Мотивацията на използването му от автора е метонимното въздействие на дадения образ при характеризирането на човек, който е лекомислен, лесно харчи пари, което се съдържа в текста и експлицитно: *„Свакако, не може се порицати да су Вишеграђани од давнина важили, у поређењу са становницима других места, као људи лакомислени, склони уживањима, и брзи на трошак. (...) А ако се нађе неки газда штедиша и кућаник, без икакве страсти, то је редовно неки дошљак; али вишеградска вода и ваздух су такви да се већ његова деца рађају отворене руке и раширених прста, и подлежући*

општој зарази расипности и безбриге живе са девизом: Други дан, друга и нафака“ (с. 17–18). Българският превод е дословен, чешката преводачка е заменила думата *рџка* с уточняващото синонимно съществително *dlaň*.

I.3. на длаку верно / до косъм вярно / на *chlup přesně*

за длаку / на косъм / о *vlásek*

Фразеологизмите, съдържащи компонент *косъм* (*длака; chlup/vlas*) се използват, когато искаме образно да изразим 1. абсолютна времева, местна или свързана с други обстоятелства точност, пълнота (SČFI-VN: 112) или 2. обстоятелство, при което липсва съвсем малко, за да се стигне до нещо нежелано, неприятно (пак там). От ексцерпирания материал на първото значение отговаря фразеологизъм **на длаку верно**, преведен като **до косъм вярно**, съотв. **на *chlup přesně***, с второто значение е т. нар. минималният фразеологизъм¹ **за длаку**, преведен с **на косъм**, съотв. **о *vlásek***. Фразеологичните речници предлагат за първото значение изразите **на длаку једнако/исто/тачно** (ФХС: 93, ФС: 216) / **до косъм** (ФБ I: 267) / **на *chlup (přesně)*** (SČFI-VN: 112), а за второто значение изразите **у малу длаку** (ФХС: 93), **за длаку** (ФС: 215) / **на косъм/конец остана** (ФБ I: 634) / **о *chlup/chloupek*** (SČFI-VN: 112). От горепосочените фразеологизми е ясно, че в сръбски и български се използва само една дума за изразяване на посочените оттенъци в значението (*длака; косъм*), докато в чешки се използват две лексеми: *chlup* или *vlas*, които могат да бъдат взаимнозаменяеми. Българският *косъм* може да означава както *vlas*, така и *chlup* (viz БЧ: 363).

I.4. Общо три фразеологизма изхождат от *пас / куче / pes*: **мучити се као пас**, **потопити некога као слепу штенад** а **паски скапавати ... помрети**. Авторът на романа сравнява поведението и действията на своите герои в описваните ситуации от една страна с поведението на самото куче (**мучити се као пас**), а също и с човешкото отношение към кучетата (**потопити некога као слепу штенад**). Във всеки от случаите думата *куче* е свързана най-вече с негативна до

1

силно негативна експресия, което се допълва и от последния фразеологизъм с транспониран компаратум *паски скапавати ... помрети*.

I.4.1. мучити се као пас / мъча се като куче / trpět jako pes

Сравнението **мучити се као пас** (ФХС: 454) е един от типичните фразеологизми, в които кучето се сравнява с някакво страдащо същество. Експликацията тук не е необходима, тъй като думата *куче* в такива фразеологизми очевидно се десемантизира. Компаратумът *као пас / като куче / jako pes* сам по себе си имплицира определена степен на страдание. Както българският превод **мъча се като куче**, така и чешкият **trpět jako pes** са семантично адекватни на изходния сръбски израз. Чешкият превод представлява лексикален вариант на фразеологизма *zkusit/zkoušet jako pes* (SČFI-P: 264).

I.4.2. потопити некога као слепу штенад / удавя някого като слепи кучета / utopit někoĥo jak slepá štěňata

В сравнението **потопити некога као слепу штенад** компаратумът представлява нещо, което е достойно за презрение и лошо отношение. Във ФХС и ФС не е посочено, така че може да бъде смятано за неустойчиво. И двете преводачки се придържат към оригинала. Чешкия фразеологизъм намираме в SČFI-P, където е регистрирано сравнението **utopit někoĥo jako štěň** (SČFI-P: 351). Интересно е не само това, че компаратумът в оригинала има формата на сингулария тантум, но и самият атрибут: слепотата при раждане е характерна за някои животни, и това може да бъде средство за увеличаване на експресивността. Това със сигурност е било и целта на самия автор; сравнението е използвано от жестокия герой Абидага, когато заплашва своя подчинен Плевляк: „*Слушай ти, ако не буде све како треба и ако ме обрукаш пред светом, не излаз'те ми пред очи ни ти ни онај цигански брабоњак; потопићу вас у Дрину, као слепу штенад.*“ (с. 45); „*Слушай, ако всичко не бъде както трябва и ме посрамиш пред хората, не ми излизайте пред очите нито ти, нито оная циганска бърбонка; ще ви удавя в Дрина като слепи кучета.*“ (с. 42); „*Ту, poslouchej, jestli všeco nebude v pořádku a jestli mi uděláš před lidmi ostudu, nechod' mi na oči, ani ty, ani ten cikánský spratek, utopím vás v Drině jak slepá štěňata!*“ (с. 40).

I.4.3. паски скапавати ... помрети / кучешки да скапа ... умра / *pochcípát ... rojít jako psi*

Третият фразеологизъм спада към т. нар. фразеологични съчетания, където семантично е трансформиран само един компонент от синтагмата, в нашия случай само адвербиалния. Цялата фразеологична единица се отличава със силна експресивност, засилена и от глагола от несвършен вид *скапавати*. Българският превод запазва цялостната структура. Чешката преводачка обаче трансформира идиоматичното наречие в дясната страна на сравнението, но запазва двата глаголни компонента в синонимни взаимоотношения. Фразеологизмът е използван в редулициран вид в пряката реч на работника, след като е набит на кол от вече споменатия турчин Абидага: „*Турци на ћуприју... да паски скапавате... паски помрете!...*“ (с. 49); „*Турци... на моста... кучешки да се скапете... кучешки да умрете!...*“ (с. 46); „*Turci na mostě... Bodejt' byste pochcípali jako psi... jako psi pošli!*“ (с. 44).

I.5. тимарити и доћерати нешто као коња за панаћур / тимаря и докарвам нешто като кон за панаир / *šlechtit a krášlit něco jako koně na jarmark*

Това сравнение не е устойчиво в сръбски език. Формата на глагола *доћерати* е диалектна (в сравнение с книжовния глагол в йекавски вариант *домјерати* и екавски вариант *дотерати*), затова можем да наречем сравнението като диалектен вариант (ФразТерм 1995: 92). Използването на диалект има своите функции в текста: характеризира говорещия от гледна точка на местопринадлежността му (в текста експлицитно е посочено босненското село Душче близо до Вишеград). Сръбските диалекти от тази област са характерни и с йотираните прегласи *ће, ђе* вместо стандартните сръбски йекавски *тје, дје* (Пецо 1991: 99n., 111): „– Ама, говорим ја вама једнако – каже узбуђено и радосно један хоџица из Душча – да се царској руци ништа није отело и да ће ови паметни људи најпослије подићи што су наумили; а ви једнако: те неће, те не могу. (...) – И још ово није ништа – додаје онај весели и живахни хоџица – још ће он љепши бити. Видите ли како га тимаре и доћерују као коња за панаћур!“ (с. 64). Българската и чешката преводачка превеждат това сравнение дословно. Ще посочим накратко и

етимологията на думите, означаващи пазар: чешката дума *jarmark* е бохемизирано немско съществително *Jahrmarkt* (виж Махек 1997: 216). Сръбската *панађур* и българската *панаир*² са фонетично приспособени чуждици от гръцката *πανήγυρις* (срв. РССЈ: 440, БРЧД: 555).

I.6. кликтати као јато детлића / тракам като јато кълвачи / *ozývati se jako hejno datlů*

Инконгруентният атрибут *детлићи* в това образно сравнение също претърпява лексикална трансформация. Формалната деминутивна форма както в българския, така и в чешкия превод е заменена с основната: *кълвачи; datlové*. Това решение може да има няколко причини: 1) в български няма умалително от съществителното *кълвач*, 2) фреквентността на потенциалния чешки деминутив *datlík* е изключително ниска (SSJČ I: 278),³ тъй като *datel černý*, бълг. черният кълвач (*Dryocopus martius*) е сравнително голяма птица (45 см – т. е. с размери на врана) и посоченият в бележка № 3 вид не е много често срещан в чешката природа, за да бъде възприеман като един от традиционните представители на семейството на кълвачите, и 3) в самия сръбски изразът *детлићи* има специализирана функция на орнитоложки термин, обозначаващ обобщено всички представители на семейство кълвачи (*Picidae*), при което репрезентативният вид с най-голяма вероятност е пъстрият кълвач (*Dendrocopos*).⁴ Следователно сръбското съществително е деминутив със специализирано значение. Самият компаратум *јато* е запазен, разбира се, и в двата превода (бълг. *јато*, чеш. *hejno*). Що се отнася до лявата страна на сравнението, терциум компарационис – глаголът *кликтати* – означава според сръбохърватско-чешкия речник „1. *jásati*, 2. *provolávat* (hesla), 3. *pronikavě křičet* (o ptácích)“ (СХЧ: 259). От контекста, в който Андрич е използвал това сравнение, е очевидно, че нито едно от тези значения не е подходящо за описваната ситуация: „Далматински каменоресци су при раду окретали леђа мосту, бледи, стегнутих вилица, и гневно ударали своја длета која

² () () x

³ () . *datlík t íprstý*, .

⁴ (*Picoides tridactylus*).

(149): š . ,

. *Picidae*џ.

су у општој тишини *кликтала као јато детлића*“ (с. 51). Предполагаме, че тук авторът е използвал оноματοпоичните характеристики на глагола *кликтати* за изразяване на звука, който се чува при почукване или потропване (звукоподражателна функция на оклузивно-ликвидните консонантни групи при сръбския глагол *кликтати* [клкт], чешкия *klapat* [клп], дори и българския *тракам* [трк] е без съмнение със същата функция). Именно заради това българската преводачка е избрала точно глагола *тракам*. Чешката преводачка не е използвала оноματοпоичните възможности на чешкия език и виждаме употребата на глагол с по-обща семантика *ozývát se* „чува се“.

1.7. *врвети као мрави / пълпя като мравки / hemžit se jako mravenci*

Към сравнението **врвети као мрави** ФХС посочва инвариант **врви као у мравињаку** (ФХС: 353). Тъй като между сръбския и чешкия фразеологизъм няма разминаване, ще разгледаме детайлно българския превод, който има някои интересни моменти. Сръбският глагол *врвети* означава *гъмжа*, но българският глагол *пълпя* означава: „1. за насекомо – лазя, пълзя, 2. ходя, движа се бавно по нещо, пълзя“ (БТР: 795), тоест бавно движение, влачене. Същото значение е очевидно и от фразеологизма, посочен във фразеологичния речник: **вървя като мравка** „много бавно, като че ли пълпя“ (ФБ I: 494). Но при компаратума този фразеологизъм не допуска употребата на можествено число, а тъй като речникът не посочва друго сравнение с думата *мравка* в компаратума и с глагол за движение в терциум компарационис, можем да изразим известни съмнения за уместността на българския превод на фразеологизма. В БЧ за глагола *пълпя* намираме следните значения: „1. *lézti* (o hmyzu), 2. přen. *sotva se vléci, vláčeti, ploužiti*, 3. přen. o mlhách a mracích *táhnouti se, váletí se, valiti se, plaziti se*, 4. *hemžiti se* (o množství) а 5. přen. *vinouti se, táhnouti se* (o stezce)“ (БЧ: 797). Подчертаваме специално значение 4, което обаче не специфицира скоростта на движението, обозначено като *hemžení*. В ЧБ глаголът *hemžit se* е преведен като „гъмжа, пъкам“, девербативното съществително *hemžení* като „гъмжене, пъкане“, но девербативното съществително *hemzot* (← *hemzat se*: „nář. *lězt, hemžit se*⁵, *plahočit*

⁵ T
hemžení ó

motat se, plést se,

se: [...] člověčí pachtění a hemzání“ [SSJČ II: 25]) като „гъмжене, пъплене“ (ЧБ: 108 – подч. мое). Ако приемаме думата hemžení като „míhavý, proudivý pohyb mnoha jednotlivců n. jednotlivých částech na omezeném prostoru“ (SSJČ II: 25 – подч. мое), това ще потвърди правилния избор на чешката преводачка за дадената ситуация в произведението на Андрич („*Alihodža je poslouchá mlčky a rozmrzele a dívá se přitom zamyšleně na most, na němž se hemží dělníci jako mravenci*“ – с. 195). Съответствието в значенията между SČFI-P и СХЧ и данните в БЧ (4-то значение) и ФБ (липса на това идиоматично сравнение) дават основание да приемем и българския превод като правилен. Използваното сравнение пъплят като мравки можем да означим като лексикално-граматична актуализация на инварианта вървя като мравка. Но БТР и ЧБ (а също и речниковата статия *hemzat se*, посочена в SSJČ II) не потвърждават като правилен избора на българската преводачка (в този случай вместо гледа замислено моста, по който пъплят работници като мравки [с. 209] би било по-подходящо гледа замислено моста, по който гъмжи от работници – в съответствие със значението на глагола *гъмжа* според БЧ: 132).

Я. Махек (1997: 164n.) при глагола *hemžiti se* посочва старочешки синоними *hemzati* и *hmyzati* (*plaziti se, lézti*; срв. бълг. *пъпля* – бел. моя). Вземайки предвид сръбския израз *vrveti* и българския *вървя*, необходимо е да погледнем в етимологичния речник на Махек и чешкото съществително *vřava*, глагола *mrvíti se*, който е синоним на *hemžit se*, а също и израза *mravenec*. В речниковата статия *vřava* като основно значение Махек посочва количество, гъмжене и съответния звук. По-нататък посочва: **vř-java* od *vř-v-* hemžiti se, sbíhati se, viz i *mrvíti se*. Příbuzné je německé *Wirr* ‚zmatek‘, *vř-v-* by byla „lomená reduplikace“ (пак там: 702). Като значение на глагола *mrvíti se* Махек посочва „hemživě se pohybovati u práce (o množství pracujících)“ (пак там: 381). Също така за него пише: „Základ *mer-* je pohybomalebný; obsahuje 3 sonanty, což je neobvyklé. – Od toho kořene je odvozeno jméno *mravenec* v několika indoevropských jazycích. J. Otrěbski (...) soudí, že jsou tu sdruženy 2 kořeny, *mer-* a *ver-*, druhý arci je zastoupen jen první hláskou“ (пак там). При съществителното *mravenec* Махек характеризира тази дума като общославянска и отчита наличието във всички славянски езици. Славянските форми са от **morvъja* и *-ъjъ*. При неславянските езици той посочва формите *maoriš* (т. е. *maur-*, *mavr-*; авестийски), *moirb* (средноирландски), *maurr* (староисландски), *vamri*, *vamrá-* (староиндийски), *μύριμηξ* (гръцки) и *formica* (латински, вероятно

трансформация на **vormi-ca*). В основата има и метатеза: *morv-*, *movr-*, *vorm-*, *vomr-*, и асимилация *μvrμ-* от *form-* (регистрирано и *βóρμᾱξ* от *v-*), и това е същото като в *mrviti se* ‚hemžiti se‘. В заключение Махек констатира, че метатезата при думите с три сонанта (*v, m, r*) не са нищо необичайно (пак там: 378п.).

II. Субституция на един или повече компоненти в структурата на фразеологизма

II.1. жучан човек / жлъчен човек / *žlučovitý muž*

Прилагателното *жучан / жлъчен / žlučovitý* е част от широката парадигма оценъчни прилагателни, които в комбинация със съществителното *човек / човек / člověk* често се фразеологизират. За нашия фразеологизъм определяща е именно семантиката на атрибута. Българският превод изцяло отговаря на оригинала. Но в чешкия превод наблюдаваме субституция на очаквания хипероним (*člověk*) с хипонима *muž*. Тази стъпка може да се обясни с това, че в сръбски много често изразът *човек* се използва като антипод на *жена*. В чешки обаче с такава употреба се среща много рядко. Значението на думата *člověk* според SSJČ допуска синонимия с изрза *muž*, но не и в смисъла на противопоставяне на понятието *žena* (SSJČ I: 261). Контекстът на фразеологизма е следният: „*Тай једнолични посао (...) а одсуство сваког изгледа да би могао или променити свој друштвени положај или напредовати у њему, створило је од осетљивог младића прерано зрелог, жучног и ћутљивог човека*“ (с. 257). В сръбския оригинал виждаме промяна на *младеж* с определени характеристики в *човек* с определени характеристики. На чешки в този смисъл е приета по-скоро промяната в *мъж*.

II.2. жена оштра језика и тешке руке / жена с остър език и тежка ръка / *žena, která má ostrý jazyk a rádnou pravici*

Фразеологизмът **жена оштра језика и тешке руке** е номинализиран фразеологизъм чрез комбинацията на два глаголни фразеологизма – **имати оштар језик** (ФХС: 217) и **имати тешку руку** (ФХС: 585). Първоначалната предикатна конструкция е заменена от комбинация на съществително в синтактичната функция на субект с две форми на *genitivum qualitatis*, свързани

паратактично. Българската преводачка запазва формално сръбския фразеологизъм, в български инвариантите са **остър ми е езика** (ФБ II: 45) и **тежка ми е ръката** (ФБ II: 395). Сръбската безпредложна генитивна конструкция в български – в следствие от историческата загуба на деклинацията – е заменена с предложна конструкция. Чешката преводачка е използвала експлицитното описание **žena, která má ostrý jazyk a pádnou pravici**. Изразът *ръка* освен това е заменен с хипонима *десница*, и по този начин частично актуализира целия фразеологизъм от формална гледна точка и едновременно с това е подсилена и експресивността му. Номиналният инвариант **ostrý jazyk** допуска алтернатива на позицията на атрибута (*ostrý/nabroušený*) (SČFI-VN09: 125), при вербалния инвариант **mít pádnou/těžkou/tvrdou ruku** (SČFI-VS09: 689) речникът не посочва алтернатива за позицията на обекта, следователно можем да смятаме преводаческото решение *pravice* за актуализация.

II.3. учити са пола срца / чета с половин сърце / odbývat modlení na pŭl huby

Словосъчетанието **учити са пола срца** се състои от две части: от глагола *учити*, който в контекста „Ама, људи, дајте онога хоџу из чаршије, коме је кућа под водом као и наше. Зар не видите да овај с бријега учи са пола срца?“ (с. 80) се приближава по своя смисъл до „zvati na molitvu po zakonu islama“ (PXJ: 1098 – в РСЈ нито в РССЈ това значение не е посочено), и от адвербиална част *са пола срца*. Мотивация на адвербиалната част най-вероятно са били два фразеологизма: **говорити на пола уста** (ФХС: 724 със значение на нещо половинчато) и **пуним срцем** (ФХС: 630, където употребата на думата *сърце* е мотивирано от факта, че то е символ на емоционална обвързаност). Българският превод експлицитно съобщава, че текстът на молитвата е четен. Българската преводачка е калкирала адвербиалната част. Чешкият превод се отличава с по-голяма степен на експресивност от оригинала (и българския превод) в резултат от употребата на грубия израз *huba* в контраст с поетичния сръбски *срце* и български *сърце*. Чешката преводачка е превела частта на действието с перифраза (*odbývat modlení*) и е изразила половинчатостта с автоматизирания чешки фразеологизъм **na pŭl huby** (SČFI-VN: 360).

II.4. го као прст / гол като пушка / *nahý jako prst*

Сравнението **го као прст** (ФХС: 534) е носител на идиоматичното значение „яко сиромашан, без игдје ичега; сасвим гол“ (пак там), виж контекста: „многи се спахија вратио го као прст у своју стару босанску постојбину где га је чекала танка земља, узак и оскудан живот, после богате ширине и господства на великим спахилуцима у Мађарској“ (с. 72). Българската преводачка е избрала субституция на компаратума, въпреки че е имала възможност да преведе дословно сръбския фразеологизъм, тъй като българският език разполага с такъв формално и семантично идентичен еквивалент (**гол като пръст** – ФБ I: 217). Чешкият превод структурно кореспондира с оригинала. В SČFI няма да намерим такова сравнение, при Я. Заоралек обаче да, но в значението „úplně [nahý]“ (2009: 515). Следователно той е семантично еквивалентен само по отношение на второто сръбско значение; сръбският фразеологизъм в първото значение и чешкият фразеологизъм представляват фразеологична междуезикова омонимна двойка. Заоралек предлага и сравнението **holý jako prst** (пак там). Според допълнителното обяснение „puzný“ може да се смята, че само той е идентичен със сръбското сравнение в първото му значение. Тъй като и двете сравнения днес вече не се използват (виж тяхното отсъствие в SČFI), в този случай не могат да се прилагат строги фразеологични критерии и да се приема преводаческото решение като проблематично; преводачката е избрала една от двете възможности (*nahý/holý*), при което днес можем да означим и двата варианта в дадения контекст като приемливи.

II.5. похватати некога као пилиће / излавям някого като пилци / *rochytat někoho jako slepice*

В това идиоматично сравнение *пиле* в позицията на компаратум символизира слабо същество, което може много лесно да се улови, хване, ев. да се убие. Фразеологизмът не е посочен във ФХС, но неговата семантична прозрачност (и идиоматичност) е дадена от общоприетата представа за пилето като беззащитно същество. Докато българският превод се придържа към оригинала, в чешкия превод е направена субституция на мястото на компаратума, като вместо очакваното *kuřata* („пилета“) преводачката е използвала израза *slepice*

(„кокошки“). Тази актуализация по никакъв начин не повлиява на звученето на сравнението.

II.6. бити пун пара као шипак / пълнен съм с пари като шипки / mít peněz jako želez

Последният фразеологизъм от тази група може да бъде разглеждан по отношение на неговия произход от две гледни точки: или като резултат от съединяването на две фразеологични единици – **бити пун пара** (ФХС: 452) и **пун као шипак** (ФХС: 682; РСЈ: 1540; СХЧ: 786), или като лексикална актуализация именно на посоченото сравнение с конкретизираща функция. Чешката преводачка е избрала римуван фразеологизъм – сравнението **mít peněz jako želez** (SČFI-P: 408), което напълно съответства на смисъла, който Андрич дава на героя си хайдутината Старина Новак, който предава опита си на своя последовател: „Ако видиш сиромашки одјевена путника: оборио главу и поклонио се по коњу као да је у прошњу пошао, удри слободно, то је Рогатичанин. Такви су сви: тврдице и тутумраци, а пуни пара као шипак“ (с. 18).

Думата *шипак* е полисемантична, със следните значения: „1. šípek (šípková růže, též plod); 2. bot. marhaník granátový (*Punica granatum*); obl. granátové jablko; 3. frazém *pokazati коме шипак = ukázat komu fík* (palec prostrčený mezi prsty); 4. frazém *добићеш шипак = dostaneš pendrek*; 5. frazém *пун као шипак = přecpaný; nabitý vědomostmi*“ (СХЧ: 786). Смятаме, че третото и четвъртото значение са се отдалечили доста от първоначалното значение. Думата *шипак* в тях е десемантизирана, тя става своеобразно самоцелно експресивно средство. В нашия компаратум изразът *шипак* има ясна връзка с терциум компарационис *пун* (ако разрежем този плод, ще се убедим, че е пълнен със семенца), затова можем да говорим за метафорично сравнение (срв. SČFI-P: 478, 482), което в СХЧ е посочено като значение 5.

Според нас неподходящ е преводът на българската преводачка, която очевидно не е отчела специфичността на сръбския израз *шипак* и е превела целия фразеологизъм като **пълнен съм с пари като шипки**. Съществителното *шипки* (ед. ч. *шипка*) в български не носи никакво идиоматично значение (срв. ФБ, БТР и БЧ).

По-подходящо би било да се използва напр. много разпространеният *той е червив от пари*. Преводачите при решаването на подобни ситуации понякога могат да забравят, че „фразеологизмите не могат да се превеждат по отделни компоненти, а глобално, т. е. цялата фразеологична единица трябва да се замени с друга такава (в теорията на превода понякога се говори за т. нар. *ситуационен еквивалент*), т. е. ситуационно адекватен и с подобна дистрибуция“ (Стракова 1994: 85n.).⁶

Лявата страна на анализираното сравнение е интересна за нас с това, че общоизползваният и неутрален израз *имам много пари* (сръбски *имати пуно пара*), където с помощта на глагола *имам (имати)* е изразена семантиката „притежавам нещо“, е заменен с описателен израз с глагола за състояние *съм (бити)* – *пълен съм (бити пун)*. Значението му можем да характеризираме като „намирам се в определено състояние (състояние на притежание на нещо)“. Мотивацията на актуализацията виждаме в стремежа за по-нов, по-необичаен израз, който може да се отличава с определена доза експресивност, може би и със стилистичен признак презрение или завист от страна на литературния герой.

Екскерпирана литература:

АНДРИЋ, Иво: *На Дрини ћуприја*. Сабрана дела Иве Андрића, књига прва. Београд: Просвета 1965, 350 с.

АНДРИЧ, Иво: *Мостът на Дрина*. Колекция Нобелови лауреати за литература. София: Вектор 1995 (превод Лилия Кацкова), 329 с.

ANDRIĆ, Ivo: *Most na Drině*. Edice Galérie klasiků. Praha: Odeon 1987 (překlad Milada Nedvědová), 317 s.

Литература:

БРЧД: МИЛЕВ, Александър – НИКОЛОВ, Божидар – БРАТКОВ, Йордан: *Речник на чуждите думи в българския език*. Пето издание. Допълнено и основно преработено от Емилия Пернишка. София: Наука и изкуство 2000.

⁶ : „[F]razeologismy nelze překládat podle komponentů, nýbrž globálně, tj. frazeologický celek substituovat celkem jiným (v teorii překladu se zde někdy mluví o tzv. *situačním ekvivalentu*), tj. celkem situačně adekvátním a výskytově podobným.“

БТР: АНДРЕЙЧИН, Любомир и кол.: *Български тълковен речник*. Четвърто издание. Допълнено и преработено от Димитър Попов. София: Наука и изкуство 2005.

БЧ: HORA, Karel et al.: *Bulharsko-český slovník*. Praha: Nakladatelství ČSAV 1959.

Добрикова 1997: DOBRÍKOVÁ, Mária: *Minimálne frazémy v slovenčine a bulharčine. Frazeologické štúdie II*. Ed. Peter Ďurčo. Bratislava: Esprima 1997, s. 18–35.

Заоралек 2009: ZAORÁLEK, Jaroslav: *Lidová rčení*. Praha: Levné knihy 2009 [1947] (5. vyd.).

Махек 1997: MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Lidové noviny 1997 [1957] (2. vyd.).

Пецо 1991: ПЕЦО, Асим: *Преглед српскохрватских дијалеката*. Београд: Научна књига 1991 (5. изд.).

РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска 2007.

РССЈ: МОСКОВЉЕВИЋ, Милош: *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником*. Београд: Гутенбергова Галаксија 2000 [1966] (3. изд.).

РХЈ: ANIĆ, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber 1994 (2. izd.).

Стракова 1994: STRAKOVÁ, Vlasta: *K překládání frazeologie. Překládání a čeština*. Praha: H&H 1994, s. 85–89.

СХЧ: *Srbocharvátsko-český slovník*. Praha: Academia 1982.

ФБ I, II: НИЧЕВА, Кети – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, Сийка – ЧОЛАКОВА, Кристалина: *Фразеологичен речник на българския език. Том първи А–Н; Том втори О–Я*. София: БАН 1974; 1975.

ФразТерм 1995: MLACEK, Jozef – ĎURČO, Peter et al.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Stimul 1995.

ФС: ОТАШЕВИЋ, Ђорђе: *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј 2012.

ФХС: МАТЕŠIĆ, Josip et al.: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga 1982.

ЧБ: РОМАНСКА, Цветана: *Чешко-български речник*. София: Наука и изкуство 1961 (3. изд.).

SČFI-P: ČERMÁK, František – HRONEK, Jiří – MACHAČ, Jaroslav (eds.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha: Academia 1983.

SČFI-VN: ČERMÁK, František – HRONEK, Jiří – MACHAČ, Jaroslav (eds.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha: Academia 1988.

SČFI-VN09: ČERMÁK, František – HRONEK, Jiří – MACHAČ, Jaroslav (eds.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*. Voznice: Leda 2009.

SČFI-VS09: ČERMÁK, František – HRONEK, Jiří – MACHAČ, Jaroslav (eds.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. Voznice: Leda 2009.

SSJČ I, II: *Slovník spisovného jazyka českého I-VIII*. Praha: Academia 1989 (2. souhrn. vyd.).